

ՎԱՐԴԻԹԵՐ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Հայաստանի ազգային արխիվ, պ.գ.թ.

ՀԱՅ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑՈՒ ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԵՎ ԻՄԵՐԵԹԻ ԹԵՄԻ ԼՈՌՎԱ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆԸ XIX ԴԱՐԻ 30-ԱԿԱՆ ԹՎԱԿԱՆՆԵՐԻՆ – XX ԴԱՐԻ ԱՌԱՋԻՆ ՏԱՄՆԱՄՅԱԿՈՒՄ

Ռուսական կայսրության սահմաններում գտնվող Հայ առաքելական եկեղեցու թեմերը վարչականորեն բաժանված էին առանձին եկեղեցական-վարչական շրջանների՝ փոխանորդությունների (Հոգևոր կառավարություններ), որոնք էլ իրենց հերթին տրոհված էին առավել փոքր միավորների՝ գործակալությունների (գործակատարություն):

Գործակալություններից ամենամեծն Ախալքալաքինն էր, ապա Լոռվա, Ղազախի և Թիֆլիսի գավառներինը¹: Վրաստանի և Իմերեթի թեմի կողմից էջմիածնի Սինոդին ուղղված տարեկան ամփոփիչ տեղեկագրերի համաձայն՝ XIX դարի առաջին կեսին Լոռվա գործակալության սահմաններում ընդգրկված էր շուրջ 27 գյուղ, 22 ծխական եկեղեցի²: Թեմական քննիչ Մաթևոս վարդապետի³ կազմած զեկուցագրի տվյալներով՝ XX դարի սկզբին Լոռ-

¹ Տե՛ս հավելված, աղյուսակ I:

² Գյուղերի և եկեղեցիների անվանացանկը տե՛ս ՀԱԱ, ֆ. 53, ց. 1, գ. 3809, թթ. 124-126, 130-132, գ. 94, թթ. 114 շրջ.-115:

³ Մատթևոս վարդապետ (հետագայում՝ արքեպիսկոպոս) Մատթևոսյանը (1866-1936) եղել է էջմիածնի սինոդի անդամ, Մայր Աթոռի տպարանի վարչության, Վանական խորհրդի և Միաբանական ընդհանուր ժողովի նախագահ: 1910 թ. կաթողիկոս Մատթևոս Բ-ի N 1182 կոնդակով նշանակվել է Վրաստանի և Իմերեթի թեմի գործերի քննիչ, 1922 թ.՝ Բաքվի և Թուրքեստանի հայոց թեմի առաջ-

վա գործակալության սահմաններում գտնվում էր 1 քաղաք, 35 գյուղ⁴, սակայն ԱԲԳԴ⁵ տարեկան ամփոփիչ տեղեկագրի տվյալներով՝ գյուղերի թիվն անցնում էր 50-ի սահմանը: Մաթևոս վարդապետի հաղորդած տվյալներով Լոռվա գործակալությունում հաշվվում էր 36 եկեղեցի, 33 քահանա, իսկ նույն ժամանակահատվածի թեմական տեղեկագրերից մեկի համաձայն՝ 38 եկեղեցի, 34 քահանա⁶: Լոռվա գործակալությանն էին պատկանում նաև Հաղպատի և Սանահինի վանքերը⁷, Վարդաբլուրի Սբ Սարգիս և Օծունի Սբ Նշան ուխտատեղիները⁸:

Վարչական կառավարման տեսանկյունից որքան մեծ էր մեկ գործակալին ենթակա գյուղերի ու եկեղեցիների թիվը, այնքան ավելի բարդանում էր դրանց կանոնավոր կառավարումը:

Սինոդային կառավարման շրջանում⁹ եկեղեցական վար-

նորը: Մաթևոս վարդապետը հեղինակել է ավելի քանի 72 տպագիր ու ձեռագիր ինքնուրույն և թարգմանչական աշխատություն: Աշխատությունների ցանկը տե՛ս ՄՄ, Մաթևոս արքեպս. արխիվ, թղթ. 177, վավ. 13, թ. 1-3:

⁴ ՀԱԱ, ֆ. 56, ց. 14, գ. 105, թ. 6-ի շրջ.:

⁵ Էջմիածնի սինոդը յուրաքանչյուր տարի Ներքին գործերի նախարարություն էր ներկայացնում Ա, Բ, Գ, Դ տառերով համարակալված տեղեկագիր՝ թեմի եկեղեցիների, կալվածքների, բնակչության, հոգևորականների, դպրոցների վերաբերյալ վիճակագրական տեղեկություններով, որոնք հավաքվում էին թեմի ողջ տարածքից քահանաների և գործակալների միջոցով:

⁶ ՀԱԱ, ֆ. 57, ց. 2, գ. 1849, թթ. 2-4: 1909 թ. դրությամբ Վիրահայոց թեմի գործակալությունների ծխերի, եկեղեցիների, քահանաների, գյուղերի թվի քանակական հարաբերակցությունը տե՛ս հավելված, աղյուսակ II:

⁷ 1904-1910 թթ. Վրաստանի և Իմերեթի թեմի առաջնորդ Գարեգին արքեպս. Սաթունյանցը թեմակալությանը զուգահեռ եղել է նաև Սանահինի վանքի վանահայր:

⁸ ՀԱԱ, ֆ. 56, ց. 14, գ. 105, թ. 5:

⁹ Դեռևս մինչև 1836 թ. «Պոլսեմնիե»-ի հաստատվելը, Մայր Աթոռի գործերը կառավարելու համար կաթողիկոսին աջակցող վարչություն կազմելու փորձեր ձեռնարկել էր Դանիել կաթողիկոսը (1807-1808): Նրա՝ 1806 թ. հուլիսի 10-ի և 1808 թ. մայիսի 25-ի կոնդակներով հիմք էր դրվել «Սինիոդոսին» (Բարձրագույն խորհրդարան, Կառավարիչ Սբ Ժողով), որը չունեւր այն նույն լիազորությունները ինչ որ հետագայի Էջմիածնի սինոդը և կանոնավոր չգործեց: «Պոլսեմնիե»-ով

չական կառույցը հանդիսանում էր պետական վարչություններից մեկը: Էջմիածնի սինոդի գլխավոր դատախազն ու նրա գրասենյակը, որոնք վարում էին եկեղեցական ողջ գործերը, երբեմն ավելի քաջատեղյակ էին դրանց, քան իրենք՝ հոգևոր առաջնորդները:

Պետական կառավարման համակարգում դրսևորվող բյուրոկրատիան ներթափանցեց նաև եկեղեցական վարչական կառույց: Բյուրոկրատական վարչարարության բնորոշ գծերից էր ձևապաշտությանը տուրք տալը: Բյուրոկրատացման պայմաններում իշխանության մարմիններն իրենց խնդիրը տեսնում էին ոչ թե դրանց լուծման, այլ հրամանների մեխանիկական կատարման մեջ: Վարչարարությունը վերածվեց երկար-բարակ գրագրության: Գործը, խնդիրը փաստացի լուծելու փոխարեն ընթանում էր պաշտոնական փաստաթղթերի անվերջ լրացում: Հայ առաքելական եկեղեցու վարչական կառույցը բացառություն չկազմեց: Այստեղ ևս ի հայտ եկան բյուրոկրատացմանը բնորոշ տարրեր:

Փորձելով հստակեցնել թեմական վարչական կառույցը կազմող մարմինների գործառնությանին տարբերությունները՝ պետք է ասել, որ եթե կոնսիստորիան կենտրոնական համակարգող մարմինն էր, ապա Հոգևոր կառավարությունների ու գործակալությունների խնդիրն էր տեղերում հավաքել և կոնսիստորիային փոխանցել բոլոր անհրաժեշտ տվյալները: Դրա իրականացման համար կարևոր էր ոչ միայն գործակալների՝ գրասենյակային վարչարարության կանոններին տիրապետելն ու բավարար կրթական մակարդակ ունենալը, այլև բարձրագույն

հիմնված Էջմիածնի սինոդը պաշտոնապես բացվեց 1837 թ. փետրվարի 22-ին (Այդ մասին տե՛ս Դիան Հայոց պատմութեան, էջ 203-218; 228-232, 241, ՀԱԱ, ֆ. 56, ց. 1, գ. 49, թ. 3-4):

հոգևոր իշխանությունների հետևողական ու նպատակային քաղաքականությունը տեղական իշխանության մարմինների գործունեության կանոնավորման ուղղությամբ: Հավելենք, որ ռուսական իշխանությունները, եկեղեցական վարչական կառույցը վերափոխելով պետական կառավարման մարմինների օրինակով, նպատակ ունեին ինչպես պահպանել վերահսկողությունը եկեղեցու նկատմամբ, այնպես էլ օգտագործել նրա ռեսուրսները պետությանն անհրաժեշտ ուղղությամբ: Այդ էր պատճառներից մեկը, որ սինոդային շրջանում եկեղեցուն տրվեցին աշխարհական իշխանություններին բնորոշ մի շարք գործառույթներ:

Դեռևս 1832 թ. այլադավանների հոգևոր գործերը հանձնվել էին Ներքին գործերի նախարարության տնօրինությանը, որը, մեծ կարևորություն տալով իրեն ենթակա հիմնարկների վերաբերյալ վիճակագրական բնույթի տվյալներ հավաքելուն, 1858 թ. մարտի 4-ին ստեղծեց Կենտրոնական վիճակագրական¹⁰ կոմիտե: Վերջինիս վրա էր դրված ամենատարբեր հարցերով օրենսդրական նախագծեր մշակող կառավարական հանձնաժողովների հարցումներին պատասխանելու պարտականությունը¹¹:

Էջմիածնի սինոդը ևս Ներքին գործերի նախարարությանն

¹⁰ Նշված ժամանակաշրջանի այս կամ այն վիճակագրական աղյուսակի, տեղեկագրի կամ հաշվետվության հավաստիության աստիճանը պարզելու համար, երբեմն անհրաժեշտություն է առաջանում ուսումնասիրել, թե ինչպես էին տեղերում դրանք կազմվում: Թերևս այս հանգամանքով պետք է փորձել բացատրել այն փաստը, որ թեմի պաշտոնական տեղեկագրերում հաճախ կարելի է հանդիպել միմյանց հակասող տվյալների: Ինչպես օրինակ, այս կամ այն գործակալության սահմաններում գտնվող գյուղերի քանակի վերաբերյալ նույն ժամանակահատվածի տեղեկագրերում տվյալները տարբեր կարող են լինել և պետք է առանձնակի ուշադրություն դարձնել հասկանալու համար, թե որն է նրանցից առավել հավաստին: Հաշվետվությունների հավաստիության հարցի մասին տե՛ս «Քաներ Հայաստանի արխիվներ», 1983, № 3, էջ 159-164:

¹¹ Министерство внутренних дел. Исторический очерк, 1802–1902, СПб., 1901, с. 161, 166.

ուղարկում էր տարեկան հաշվետվություններ՝ բնակչության, եկեղեցիների ու եկեղեցականների, դպրոցների, եկեղեցական կալվածքների և դրանց եկամուտների վերաբերյալ վիճակագրական աղյուսակների տեսքով: Էջմիածնի սինոդից բացի, թեմական իշխանությունները նույնպես պարտավոր էին անհրաժեշտության դեպքում զանազան տվյալներ տրամադրել Անդրկովկասի վիճակագրական կոմիտեին: Տեղերում այս աշխատանքների համակարգման պարտականությունը դրված էր գործակալների վրա:

Գործակալների անմիջական պարտականությունների մեջ էր մտնում նաև՝

- Մասնավոր անձանց խնդրագրերը կոնսիստորիային ներկայացնելը,
- Աթոռապատկան արդյունքների ու առձեռն դրամի հավաքումն ու ամեն ամիս կոնսիստորիային ներկայացնելը,
- Եկեղեցու անշարժ և շարժական կալվածքների, ծխականների ցուցակները կազմելը,
- Քահանաների և ստորին եկեղեցական աստիճանավորների ծառայողական ցուցակները կազմելը,
- Քահանաներին մի վայրից մյուսը տեղաշարժվելու համար անցաթղթեր տալը¹²:

Պետք է նշել, որ նշված աշխատանքների իրականացման հարցում գործակալները բախվում էին մի շարք խնդիրների: Արխիվային վավերագրերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ եկեղեցական վարչական կառույցի միջին օղակներում առկա խնդիրները, որպես կանոն, երկկողմանի բնույթի էին: Նախ փոխանորդներն ու գործակալները միշտ չէ, որ կարողանում էին

¹² ՀԱԱ, ֆ. 53, ց. 1, գ. 451, թ. 12-14 շրջ.:

լիարժեքորեն իրականացնել իրենց վրա դրված պարտականությունները: Բարձրագույն հոգևոր իշխանություններն էլ, իրենց հերթին, չէին կարողանում ցանկալի ավարտին հասցնել այս կամ այն բարեփոխման նախագիծը:

Ընդհանուր առմամբ գործակալությունների կառավարման հիմնական բաց կողմերն էին՝

- թույլ կապն ինչպես փոխանորդության և գործակալությունների, այնպես և առաջինների ու կոնսիստորիայի միջև,
- աշխատանքային պարտականությունների անհամաչափ բաշխումն ու գործակալների, գրագիրների գերժանրաբեռնվածությունը,
- վարձատրության հարցը,
- նոր համակարգին համապատասխան հմտություններ ու կրթական մակարդակ ունեցող կադրերի պակասը:

Վերահայրց թեմի գործակալությունների կառավարման հարցում առկա խնդիրները բնորոշ էին նաև Լոռվա գործակալությանը: Մասնավորապես այստեղ ևս առկա էին նոր համակարգին համապատասխան կադրերի պակաս, թույլ կապը կենտրոնի հետ: Կային նաև այլ բարդություններ: Օրինակ՝ գործակալության սահմաններում ընդգրկված գյուղերը կարող էին գտնվել միմյանցից մեծ հեռավորությունների վրա: Նման դեպքերում գործակալն ուղղակի ֆիզիկապես անկարող էր մեկ տարվա ընթացքում անձամբ այցելել բոլոր գյուղերը և խնդիրներին տեղում ծանոթանալ:

Լոռվա գործակալ Հովհաննես քին. Բադալյանի՝ 1907 թ. կոնսիստորիային ուղղված խնդրագրում կարդում ենք. «Ես վարել և վարում եմ Տփխիսու գաւառի գործակալութեան պաշտօն և թէ գանձապահութեան պաշտօն, նոյնպէս և հսկել եմ աջալուրջ կերպով՝ թէ՛ Թիֆլիզի գաւառի և թէ՛ Բորչալուի գաւառի 40 հատ

եկեղեցիներին և նորանց պաշտօնեաներին, ծխական-եկեղեցական դպրոցներին և նորանց պաշտօնեաներին, ի միջիայլոց վարել և վարում եմ վանահայրության պաշտօն ճրիաբար Շամշուհայ գիւղի ուխտատեղում... վիճակիս 50-ի չափ գիւղերը և աւանները միմեանցից շատ հեռաւորութեան վերայ էն գտնուում ... ներկայիս խառը դրութեան ժամանակ մարդասպանութեան ու թալանութեան օրերին ճանապարհները շատ վտանգաւոր է դարձել...»¹³:

Երբեմն գործակալները ստիպված էին իրենց սեփական միջոցներից ծախսել ենթակա գյուղեր այցելւոյններ կատարելու համար, քանի որ նրանց անհրաժեշտ ծախսերի համար հստակ գումար առանձնացված չէր: Ինչպես քահանաների դեպքում¹⁴, գործակալների վարձատրւոյնը ևս կախված էր իրենց պաշտօնավարւոյան շրջանում գտնվող եկեղեցիների տնտեսական դրւոյնից: Բացի այդ՝ պակաս դեր չունէր նաև երեսփոխանը¹⁵, որի բարեխղճւոյնից էր կախված թե՛ եկեղեցապատկան գույքի կառավարւումը, թե՛ եկեղեցական պաշտօնյանների վարձատրւումն այդ նույն եկեղեցու դրամներից:

Օրինակ՝ Լոռվա գործակալ Ղևոնդ քահանա Մարիկյանը 1913 թ. փետրվարի 14-ին կոնսիստորիային ուղղված գրւոյթամբ թույլտւոյն էր խնդրում վիճակային արդւոյնքներից իրեն տրամադրել այն գումարը, որն ինքը ստիպված ծախսել էր իր

¹³ ՀԱԱ, ֆ. 53, ց. 1, գ. 347, թ. 28 և շրջ.:

¹⁴ Վերահայրոց թեմում քահանաների համար առաջին անգամ ամսական վարձատրւոյն սահմանվեց միայն 1900 թ. Բաթումի գործակալւոյնում (Արեւելք, 1900, № 4333, էջ 1):

¹⁵ Կիրառելի է նաև երեսփոխան տարբերակը: Համայնքի թաղի կողմից ընտրված ներկայացուցիչ, որը մասնակցում է օրենսդրական մարմնի աշխատանքներին (Ժամանակակից հայոց լեզվի բացատրական բառարան, հ. Ա, Երևան, 1969, էջ 576): Ժողովրդից ընտրված պետական ներկայացուցիչ (Անդրանիկ վրդ. Կոսեան, Բազմիրք հայերէն լեզուի, Պէրյուք, 1998, էջ 112):

միջոցներից գործակալությունում այցելություններ կատարելու, տեղերում եկեղեցիների, վանքերի գույքերի և դպրոցների ճշգրիտ ցուցակներ կազմելու համար¹⁶:

Այս պայմաններում, գործակալները երբեմն ստիպված էին հետաձգել այս կամ այն պարտականության կատարումը, ինչը շղթայական ձևով անդրադառնում էր ընդհանուր աշխատանքային արդյունավետության վրա:

Լոռվա գործակալի պաշտոնը զբաղեցրել են ինչպես Լոռվա գյուղերի և Ստեփանավան քաղաքի եկեղեցիների ծխական քահանաներն, այնպես էլ Թիֆլիսի գավառի գործակալները: Լոռվա գործակալներից են եղել քահանաներ՝ Արիստակես Աբովյանցը¹⁷, Հովհաննես Վերանյանը¹⁸, Ղևոնդ Մարիկյանը, Հովհաննես Բադալյանը և այլք:

Լոռվա գործակալությունում առանձնակի ուշադրության էր արժանի նաև Սանահինի, Հաղպատի և Մարցի կալվածքների կառավարման խնդիրը:

Սանահինի վանքին էին պատկանում վարելահողեր, արոտատեղեր, անտառ, ջրաղացատեղի, երկու այգի և այգետեղ, Հաղպատի վանքին՝ դարձյալ անտառ, վարելահողեր և երկու այգի, Մարցի կալվածքին՝ 4 գյուղ իր վարելահողերով, արոտատեղիներ և անտառ¹⁹:

Կալվածքների կառավարման հարցում խնդիրներ էին առաջանում ինչպես դրանց կանոնավոր կառավարման, եկամուտների բարեխիղճ գրանցման և թեմական կենտրոնական

¹⁶ ՀԱԱ, ֆ. 53, ց. 1, գ. 3920, թ. 1: Ղևոնդ քահանա Մարիկյանի կազմած ցանկերը տե՛ս նույն տեղում, թթ. 2-5:

¹⁷ ՀԱԱ, ֆ. 56, ց. 15, գ. 795, մաս 3, թ. 342 շրջ.:

¹⁸ ՀԱԱ, ֆ. 53, ց. 1, գ. 319, թ. 13:

¹⁹ ՀԱԱ, ֆ. 56, ց. 14, գ. 105, թ. 30:

իշխանություններին դրանց փոխանցման, այնպես էլ տեղերում գյուղացիների և մեծահարուստ ընտանիքների հետ այս կամ այն տարածքի պատկանելության հարցի շուրջ:

Ըստ էության, ամփոփելով նյութը, պետք է նշել, որ Լոռվա գործակալությունը Վրաստանի և Իմերեթի թեմի խոշոր գործակալություններից մեկն էր, որի սահմաններում ընդգրկված գյուղերի թիվը XX դարի սկզբին անցնում էր 50-ից:

Լոռվա գործակալության կառավարումն իրականացվում էր նույն եղանակով, ինչպես թեմի մնացյալ տարածքներում: Թեմի եկեղեցական-վարչական կառույցում առկա խնդիրներն այստեղ ևս իրենց արտացոլումը գտան: Մյուս գործակալություններից Լոռին առանձնանում էր նաև այն հանգամանքով, որ այստեղ էին գտնվում թեմի խոշոր կալվածքներից մի քանիսը:

ՀԱՎԵԼՎԱԾ
ՎԻՐԱՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ՓՈԽԱՆՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԵՎ
ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՆՆԵՐԸ

Աղյուսակ I

ՓՈԽԱՆՈՐԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ			
Ախալցխա		Ելիզավետպոլ	Գորի
ԵՆԹԱԿԱ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ			
ք. Ախալցխա		ք. Գանձակ	ք. Գորի
Ախալքալաք և Ծալկա		Գետաշենի կամ Ա. մաս	Սուրամ
		Չարդախլու կամ Բ. մաս	Յիսինվալ
ԱՌԱՆՁԻՆ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ			
Nº	XIX դ. 30–50-ական թթ.	Nº	XIX դ. վերջ – XX դ. սկիզբ
1	Սղնախ	1	Թիֆլիս քաղաքի Ա. մաս
2	Թելավ	2	Թիֆլիս քաղաքի Բ. մաս
3	Ղազախ-Շամշադին	3	Թիֆլիսի գավառ
4	Լոռի	4	Դուշեթ
5	Սոմխեթ	5	Թելավ
6	Թիֆլիս	6	Սղնախ
		7	Ջաքարթալա
		8	Քուլթայիս
		9	Բաթում
		10	Սուխում
		11	Արդվին
		12	Շուլավեր
		13	Շամշադին
		14	Ղազախի Ա. մաս
		15	Ղազախի Բ. մաս
		16	Լոռի

**ՎԻՐԱՀԱՅՈՑ ԹԵՄԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԾԽԵՐԻ,
ԵԿԵՂԵՑԻՆԵՐԻ, ՔԱՀԱՆԱՆԵՐԻ, ԳՅՈՒՂԵՐԻ ԹՎԻ
ՔԱՆԱԿԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ 1909 Թ.
ԴՐՈՒԹՅԱՄԲ**

Աղյուսակ II

Գործակալության անվանումը	Ծխերի թիվը	Բնակիչ- ների թիվը	Եկեղեցի- ների թիվը	Քահանա- ների թիվը	Գյուղերի թիվը
Թելավ	1637	8832	15	12	23
Սղնախ	1549	8253	17	13	29
Ախալքալաք	7941	70487	70	62	71
Արդվին	516	2987	6	5	4
Զաքաթալա	276	1635	1	1	1
Դուշեթ	562	2128	9	6	20
Շուլավեր	1675	6285	15	9	13
Լոռի	3595	29982	38	34	36
Ղազախի Ա. մաս	141	527	1	1	20
Ղազախի Բ. մաս	1146	10602	10	12	10
Քութայիս	409	2252	2	2	4
Բաթում	300	6000	2	1	1
Շամշադին	1775	2906	18	18	18
Թիֆլիս քաղաքի Ա. մաս	6318	21897	23	41	10
Թիֆլիս քաղաքի Բ. մաս	3769	12611	15	20	10
Թիֆլիսի գավառ	1594	11522	24	13	31
Սուխումի շրջան	773	4266	7	5	7

Յ 25. 4 րդ 1849. առջ

3

Հասցանքի և խոտիկի հաշիւը հոգսարարութիւն.

ի հարմարեցումը ըստ.

N 195

հարցարարութիւն

Ըստ շրջանային և ևս խոտիկի հաշիւի հոգսարարութիւնը

1849. առ. յաւանք անցն. հետեւեալ կարգով հաշիւը

1	Խաւիկ ևս - զիւր 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	20
2	Գաւազանի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	—
3	Գաւազանի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	—
4	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	2	—
5	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	—
6	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	—
7	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	—
8	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	—
9	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	—
10	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	4	—
11	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	—
12	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	20
13	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	20
14	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	20
15	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	—
16	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	20
17	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	—
18	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	—
19	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	50
	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	60
1	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	24	10
2	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	20
	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	1	—
	Երկրի ևս 40-ցան 4-րդ	Երկրի ևս անհամար զիւր	2	20

2009

Լոռվա գործակալության 1849 թ. արդյունքների տեղեկագրի օրինակ

Գյուղի նունը	Այլ և անվան	Ամսաթիվ	Այլ և անվան	Այլ և անվան	Այլ և անվան	Այլ և անվան
3	17	26	Մարտի	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի
4	23	31	Ապրիլ	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի
5	1	5	Մայիս	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի
6	5	18	Հունիս	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի
7	16	24	Հուլիս	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի
8	26	27	Օգոստոս	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի	Հայրենի Երանգի Երանգի Մեծ Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի Երանգի

Լոռվա գործակալության Ստեփանավան քաղաքի սբ. Աստվածածին եկեղեցու չափաբերական մատյանի օրինակ (1872 թ.)

Varditer Grigoryan, National Archive of Armenia, Cand. Hist. Sci., The Lori district of the Georgia-Imereti Diocese of the Armenian Apostolic Church in the 30s of the 19th century – the first decade of the 20th century

The Lori district was one of the largest units of the Georgia-Imereti Diocese of the Armenian Apostolic Church. The number of villages within its boundaries exceeded 50 at the beginning of the 20th c. The Lori district was administered in the same way as the rest of the Diocese.

The existing problems in the administrative structure of the Diocese were reflected here as well. Lori stood out among the other districts because some of the largest estates of the Diocese were located here.